

Gaf je je kind ooit papier te eten?

Door Porto Alegre trekken twee grote manifestaties om de internationale vrouwendag niet ongemerkt voorbij te laten gaan. De ene is het veelkleurige samenwerkingsverband van vrouwenorganisaties, Fetraf, CUT, NGO's; de andere gaat om een drieduizend mensenlange sliert van MST-Via Campesina. De eerste optocht 'thematiseert' vooral het wereldwijde 'geweld' tegen vrouwen. De tweede 'pleegt geweld'. Althans, zo komt het uitvoerig in de pers en zo blijft het in de perceptie van velen hangen. Zelf weet ik niet zo goed wat ik er moet van denken. Al jaren ben ik bezorgd om de oprukkende eucalyptus- en pinusmonoculturen, maar ik stond ook altijd voor geweldloos verzet. Wat doe je als revolutionaire massaorganisatie, als je deze groene woestijnen van buitenlandse multinationals een halt wil toeroepen? Wat doe je, als de federale regering in haar propaganda beweert voor de 'Agricultura Familiar e Camponesa' te kiezen, terwijl ze in de feiten de kaart van de 'agronegócio' trekt? (1) Wat doe je met de frustratie van honderdduizenden gezinnen, na zoveel beloftes over landhervorming, terwijl er maar met mondjesmaat grond herverdeeld wordt? Nee, wat doe je, als de grondconcentratie zich -omwille van soja- en maïsmoecultures, eucalyptuswoestijnen en dode pinusvlaktes - nog meer versterkt? Wat doe je, als je midden in een agrarische oorlog zit? (2) Hoe verdedig je je in die oorlog en welke middelen zet je in? Tenslotte zitten we midden in een FAO-conferentie over 'Reforma Agrária' en is 'Landhervorming' dan niet de corebusiness van Via Campesina?

Wat is er gebeurd?

Deze ochtend rond 4 uur breken 2000 mensen (vooral vrouwen) de multinational Aracruz Celulose binnen en molesteren er in de serres 3 miljoen Eucalyptusplantjes. Op een half uurtje is de klus geklaard. Bovendien vernietigen ze het hart van het bedrijf: het laboratorium met experimenten om eucalyptusaanplantingen in Brazilië nog te 'verbeteren'. Lees: 'meer productief te maken', want alle onderzoek in de agronegócio is alleen maar op productievermeerdering gericht. De Australische superboom kent 1000 variëteiten, waarvan er al 500 in Brazilië gedijen. Hij is economisch bijzonder interessant, want na 7 jaar kan je al oogsten. Voor zulke bedrijven slaan de winsten dan ook de pan uit (3). De groene sojawoestijnen verleggen zich van Zuid naar Mid-West, de groene Eucalyptuswoestijnen nemen in het Zuiden hun plaats in. Aracruz is koploper. Het bedrijf heeft nu al 250.000 hectare eucalyptus staan, waarvan 50.000 ha in Rio Grande do Sul. De Amerikaanse multinational is met zijn 30 % wereldleider in eucalyptuscellulose en staat juist op het punt om 1,2 miljard dollar in een nieuwe cellulosefabriek te investeren. De keuze moet nog vallen tussen de deelstaten Bahia, Espírito Santo of Rio Grande do Sul. Haalt Rio Grande het, dan komt er een capaciteit bij voor de productie van 1 miljoen ton cellulose. In totaal zou dan 2 % van het grondgebied vol eucalyptus staan. De huidige fabrieken van Aracruz produceren nu al in Brazilië 2,4 miljoen ton gebleekte cellulose per jaar. Dat brengt een enorme water- en luchtvervuiling mee, om nog maar te zwijgen over de gezondheidsproblemen en de talrijke sociale spanningen. De multinational kon dankzij de militaire dictatuur in 1967 zijn intrede doen en werd door de opeenvolgende regeringen financieel constant in de watten gelegd. De ultieme stoot voor de agronegócio is de 'Lei Kandir' van 1997, die bepaalt dat op 'onbewerkte of halfverwerkte exportproducten' geen belasting moet betaald worden. Daar Aracruz vooral voor de Amerikaanse markt produceert, wordt er dus geen belasting betaald.

In Espírito Santo waart de gewelddadige kwel-geest van Aracruz al bijna 40 jaar rond. In samenwerking met de overheid van de deelstaat werden vooral gronden van de Tupiniquim en de Guarani ontvreemd. Ook zwarte gemeenschappen van de quilombos hebben regelmatig

onder het geweld te lijden. 20 januari 2006 was er nog een actie tegen de Tupiniquim, waarbij twee dorpen werden vernietigd. Er vielen ook heel wat gewonden.

Bovendien leveren de groene woestijnen per 185 hectare maar 1 arbeidsplaats op, terwijl de Agricultura Familiar gemiddeld voor elke 8 hectare 1 job creëert. En natuurlijk zijn deze kilometerslange aanplantingen verstoken van elke biodiversiteit, terwijl de droogte in Brazilië jaar op jaar erger wordt. De ultieme waterzuiger – een volwassen boom kan tot 20.000 liter water per dag opnemen en verdampen (4) – werkt daar flink aan mee. Eucalyptus en Pinus zijn een onderdeel van de strategie om niet aan landhervorming te moeten doen. Het klonen en patenteren van de boompjes (Pinus), het snel groeien en even snel winst maken zonder met sociale en ecologische ‘details’ te moeten rekening houden, kadert volledig in het kapitalisme dat de planeet in een wurggreep houdt. De bosgronden, verstoken van enig leven, degraderen angstwekkend vlug. Na Pinus kan je boerenlandbouw wel vergeten!

Geweldloos verzet laf?

Redenen genoeg om tot actie over te gaan. En toch. Is dit nu de weg om tot verandering te komen? Moeten we de oude discussie weer aangaan van institutioneel en onderdrukkend geweld versus bevrijdend geweld? Ben ik te laf om niet in ‘bevrijdend’ geweld te geloven? Of is dit geen geweld, geen vernietiging? Zoals de propaganda en het belang van eucalyptusbaronnen stelt dat dit geen geweld, geen agressie tegen mens en natuur is, maar een weldaad voor de samenleving. Werkverschaffing?! Met een vakbondsactie breng je als arbeiders ook economische schade toe aan een bedrijf. Dat is in Europa alsnog algemeen aanvaard. Waarom stuit de destructie van deze ochtend op (bijna) algemene afkeuring? Als José Bové met zijn kompanen in Frankrijk en ook hier in Brazilië (anno 2002) een GGO-veld (symbolisch) oogst/vernietigt, dan voel ik mij verbonden met deze actie. Ik had mee de sikkel ter hand kunnen nemen. Waarom dan nu de wenkbrauwen fronsen? Is het niet van dezelfde orde? Zouden we niet à la Mahatma Gandhi en Martin Luther King wat creatiever uit de hoek kunnen komen, zonder meteen zelf te moeten vernietigen? De Mahatma stond niet voor lafheid, maar zijn zout- en andere marsen hadden toch wel een iets ander karakter dan de marsen van Mao. Roept de ‘Satyagraha van het zout’ in zijn tijd niet om een ‘Satyagraha van het zaad’ in onze tijd? (5) Er wordt terecht geklaagd over de criminalisering van de sociale bewegingen. De pers heeft er inderdaad een handje van weg om vooral MST te criminaliseren. Maar wanneer eindigt gerechtvaardigd, creatief verzet en wanneer begint criminaliteit? En: de agronegócio klaagt over criminaliteit van de bezetters, maar is grootgrondbezit zélf niet crimineel? Of nog: de arbeidsomstandigheden, gelijk aan slavernij? Crimineel!

Is tenslotte de gangbare landbouw, met vooral de vlees’productie’ niet op vernietiging gestoeld? Denk maar aan de onbeschrijflijke vernietiging van duizenden tot miljoenen runderen bij Mond- en Klauwzeer, varkens bij varkenspest, kippen en ander gevogelte bij vogelgriep. In Brazilië wordt dan het woord ‘sacrificar’ gebruikt. Alsof het de normaalste zaak van de wereld is: slachtofferen. De god van het Kapitaal die offers nodig heeft. Offers, waar de maatschappelijke orde op gefundeerd is.

Als ik schuchter deze vragen stel, zit ik dan volledig in de hoek van de ‘burgerlijke pers’, die dagenlang deze ‘gewelddaad’ uitvoerig becommentarieert? De pers die met alle middelen MST bekampt en aan de kant van de agronegócio staat. De pers die zelf in handen is van het Groot-Kapitaal? Word ik met zo’n vragen meteen rechts in het soms wat eenvoudige links-rechtsschema gezet?

Ik heb altijd veel achting gehad (en nog) voor MST en ik voel mij gedragen in de brede stroming van Via Campesina, maar als ik deze vernietigingsspiraal zie uitdeinen, dan treurt

het in mij. MST dreigt zo hoe langer hoe meer sectair te worden en geïsoleerd (6). Bovendien gooit de doorsnee Braziliaan alles op een hoopje. Uit de berichtgeving kan hij niet opmaken waar het eigenlijk om gaat. Hij maakt ook geen onderscheid tussen MST, Via Campesina, PT, andere landbouworganisaties die voor agro-ecologie of landhervorming opkomen; syndicaten en andere sociale bewegingen. Zo'n geweldige actie raakt dus ongevraagd en onaangekondigd andere organisaties in hun werking.

Zijn er dan geen andere wegen tot verandering te bedenken? Meer in de stijl van het Amerikaanse 'Ploegschaar Acht' bijvoorbeeld. Midden in de Koude Oorlogstijd drongen acht mensen General Electric binnen. Ze klopten symbolisch met een hamertje op kernkoppen en plengden er hun eigen bloed op. De acht waren christelijk geïnspireerd, zoals velen van MST christelijke roots hebben. O.a. de jezuïet en vredesactivist Daniël Berrigan was één van hen. De vernietigingsmachine werd niet materieel vernietigd, maar het hart van het kapitalisme werd wél grondig geraakt. Er kwam een jarenlange gerechtszaak van, waardoor het debat over kernbepapening constant gevoerd werd. Natuurlijk zijn de kernwapens nog altijd de wereld niet uit. Maar zullen de Eucalyptuswoestijnen dankzij vernietigingsacties vlugger onze planeet verlaten?

De meeste acties van MST kunnen me trouwens wél enthousiasmeren. Recent drong MST een bedrijf van de Chemie-Zaadmultipational Syngenta binnen. Het geviseerde onderzoekscentrum voerde binnen de 10 km.-strook rond het natuurpark van Foz do Iguacu GGO-experimenten uit. Dat is 100 % tegen de Braziliaanse wetgeving i.v.m. bioveiligheid. Er werd geen geweld gebruikt, maar de actie was wel bijzonder effectief. Ben ik te soft, als ik zo'n actie toejuich en bij de andere inval meewarig het hoofd schud?

Verandering eigen levensstijl versus politieke actie?

Vandaag, 8 maart 2006, werd het hart van 'kapitalisme en patriarchaat' geraakt. Deze boodschap straalt de persmededeling van Via Campesina uit. De geschiedenis zal moeten uitwijzen of dit nu de zaak van landhervorming, van een ander landbouwmodel en van de boerenlandbouw heeft vooruit gebracht of niet. Als de actie door journalisten wordt in vraag gesteld, antwoordt João Pedro Stedile van MST laconiek: "Eucalyptus vult niemands maag. We moeten de vrouwen proficiat wensen, omdat ze de moed hadden om met deze actie de maatschappelijke aandacht voor dit probleem te vragen." Ik merk in de Folha de S. Paulo dat senator Eduardo Suplicy in een Open Brief aan Stedile vragen stelt. Hij heeft het over Martin Luther en de successen van de burgerrechtenbeweging in de Verenigde Staten, over Gandhi en over grotere sympathie bij het Braziliaanse volk voor creatieve acties.

Ondertussen wordt er met papier gemorst dat het een lust is. Bij elk hapje dat je koopt, elke caipirinha die je drinkt, krijg je een overvloed aan serviettes. In het toilet zijn de stukjes WC-papier dubbel zo lang als in Europa. Reden? Het papier mag niet doorgespoeld worden, maar moet netjes opgerold in een vuilbakje gelegd worden. Pullen natuurlijk, maar mij confronteert het telkens opnieuw met Brazilië als het land van de ultieme verkwisting. Alle internationale conferenties over landhervorming, biodiversiteit, bevrijdingstheologie ten spijt. Natuurlijk is de cellulose om papier te maken vooral voor de wereldmarkt bestemd. De gemiddelde ecologische voetafdruk in Europa is voorlopig nog groter dan de Braziliaanse (omdat de meerderheid is uitgesloten van het consumentenparadijs), maar houdt dat in dat de verspilling in dit land van melk en honing niet mag aangekaart worden?

Gelukkig zijn er in Porto Alegre 16.000 catadores, mensen die van de recyclage leven. Recyclage van het afval dat de middenklasse en de rijken produceren. Elke avond zitten ze in de afvalzakken en vuilbakken te wriemelen, op zoek naar grondstoffen. Gelukkig? Het komt

mij altijd zo mensonwaardig over, als ik de onderkant van de samenleving zijn stille werk zie doen.

Ondertussen kom ik telkens opnieuw in een cultuur terecht die de waterkranen laat lopen. WC-bakken zijn constant kapot en worden niet hersteld. Lekken op straat worden pas dagen later gedicht. Honderdduizenden liters water gaan zo dagelijks verloren. Alsof het om slurpende Eucalyptusaanplantingen in het toilet gaat! Eucalyptusmonocultures kunnen dan ecologisch en sociaal een ramp zijn, de aanplantingen leveren tenminste nog vezels op. De toiletten die constant doorspoelen, leiden tot niets. Alleen maar tot ecologisch en economisch verlies, maar blijkbaar wordt dit niet gezien, laat staan dat het één aan het ander gelinkt wordt.

Tussenflits

Volgende week wordt het Wereld Water Forum in Mexico gehouden. Het betreft een initiatief van de UNO, maar het opereert sterk binnen de invloedssfeer en de ideologie van de Wereldbank.

N.a.v. deze gebeurtenis verschijnen in de pers weer niet al te bemoedigende cijfers:

1,1 miljard mensen hebben geen toegang tot drinkbaar water;

2,5 miljard mensen beschikken niet over basisvoorzieningen voor water.

In 1950 was er 17.000 m³ water per persoon ter beschikking. Anno 2006 is dit 7000 m³.

Brazilië mag dan alles aan grond, water, woud, biodiversiteit, vlees, vis in overvloed hebben..., op wereldvlak is het wel even anders.

22 maart is het weer Wereld Water Dag. Zal het in Brazilië enige aandacht krijgen?

Probleem is dat de promotoren van het Wereld Water Forum omwille van bovenstaande cijfers nog méér pleiten voor de privatisering van drinkwater.

Nu al is 80 % van alle mineraal water in handen van vijf bedrijven: Nestlé, Danone, Pepsi Cola en Coca Cola.

Déze cijfers komen niet zo vlot in de pers.

Ondertussen moet de dure elektrische verlichting concurreren tegen de gratis zon. Duur? Er is terecht een 'Movimento dos Atingidos por Barragens' (Beweging van hen die geraakt zijn door de stuwmeren). Boeren en inheemsen die opkomen voor recht, voor hun grond. Brazilië is gigantisch groot met een overvloed aan rivieren. Sinds de vijftiger jaren van de twintigste eeuw wordt dan ook de kaart getrokken van de hidro-elétricas, de stuwmeren. 'Propere' energie, zoals nu biodiesel of alcohol uit suikerriet-, sojamonocultuurwoestijnen of uit andere bronnen als 'groene' energie wordt verkocht. Proper, netjes en goedkoop, maar de sociale en ecologische kost wordt niet doorgerekend. Zo zette in 1985 Itaipu, de grootste stuwdam ter wereld, 300 km. land onder water. Boeren werden verdreven. De Guarani zitten al meer dan twintig jaar opeen gehoopt op een te klein stukje land.

Door de dagelijkse verkwistende levensstijl zijn er de volgende jaren nog vele Itaipukes nodig. Tegen de wonderbaarlijke vermenigvuldiging van stuwdammen wordt politiek verzet aangetekend. O.a. het Frans-Belgische Tractebel is één van de doelwitten. Lovenswaardig, maar wie linkt éindelijk eens de eigen levensstijl aan het grote verzet? Of ben je dan de ultieme zeurpiet, de niet-begrijpende buitenlander, die constant lichtknoppen omdraait en WC's probeert te herstellen? Is het de krenterige Vlaming die maar niet kan begrijpen waarom een doucheknop zo lang op het bezwete lijf water moet lozen? De Braziliaanse doucheknop namelijk die onnoemlijk veel elektriciteit vreet...

Wat mij altijd wat bevreemdt, is dat organisaties en hun leden die opkomen voor duurzaamheid, duurzame landbouw, herverdeling land, etc. in het dagelijkse kantoorleven en

in de persoonlijke levensstijl thuis, zelf geen oog hebben voor consuminderen. Ook de havenots hopen ten diepste op 'hebben en consumeren'. Gaat het niet om een grondhouding, die we allen op één of andere manier delen? Dat is in Europa zo, maar –naar mijn aanvoelen - is dat nog scherper het geval in het land van overvloed dat Brazilië heet. Zijn 'verandering levensstijl' en 'politiek werk' dan toch gedoemd van op twee eilanden te zitten? Twee eilanden die met elkaar niets te maken hebben? Is de zaak opgelost, als we de aarde en alle middelen rechtvaardig verdelen en vervolgens de zware ecologische voetafdruk van degenen die nu al consument zijn, democratiseren?

Ondertussen

En toch. Er is nog een ander 'ondertussen'. De machtsvraag moet altijd opnieuw gesteld worden. De vernietigende pletwals van de multinationals en van de agronegócio gestopt. Het discussiepunt is alleen: met welke middelen doe je dat?

Terwijl dit grote werk moet gebeuren, timmeren gezinsboeren en campesinos aan de weg. Ze fleuren hun bedrijven en gemeenschappen op met planten en bomen. Ze herstellen gaandeweg wat er in de loop der jaren vanuit een niet-weten teloorloping. Inheemse boomsoorten worden terug op de boerderijen geplant. Tegelijkertijd zorgen bevriende politici dat, dankzij het Kyoto-protocol, niet alleen grote buitenlandse maatschappijen met het geld gaan lopen. Ook de gezinsboer zal vergoed worden voor natuurbehoud, natuurherstel en aanplantingen op zijn bedrijf. Er valt veel kritiek te geven op de regering Lula, maar zelden is iets alleen maar wit of zwart. Het globale plaatje pakt slecht uit, omdat nog altijd de agronegócio en de banken in de harde feiten met het grootste geld gaan lopen. Toch zijn er ondertussen ook zeer ingrijpende en structurele zaken veranderd. Om platteland, gezinslandbouw, jongeren op het land te laten herleven. Om biodiversiteit terug te laten toenemen.

Komt er een tijd dat het globale het lokale de hand geeft?

Versnellen we de tijd dat het grote politieke werk en de kleine, plaatselijke veranderingen elkaar voeden en inspireren?

'Denk globaal, eet lokaal!' is alleszins de oproep die Wervel voor de volgende jaren lanceert. Hét antwoord? Nee, een oriëntatie. In de richting van een andere wereld.

Luc Vankrunkelsven,
Porto Alegre, 8 maart 2006.

De auteur leeft deels in Europa en deels in Brazilië. Vanuit deze aparte positie schreef hij tot nu toe drie boeken over Brazilië-Europa. Over het laatste boek 'Kruisende schepen in de nacht. Soja over oceaan.' Dabar/Heeswijk-Wervel/Brussel, 2005, vind je meer op www.wervel.be Op deze site kan je ook terecht voor de campagne 'Denk globaal, eet lokaal', voor de elektronische voedselkrant, sojaflitsen, etc.

- (1) 'Gezinslandbouw en boerenlandbouw versus agro-industrie'. In de periode 2003-2005 ontvingen de grote bedrijven van de Federale Overheid onder de vorm van krediet 115 miljard real. In dezelfde tijdsspanne vloede 20 miljard real naar 1 miljoen gezinnen van de 'Agricultura Camponesa e Familiar'. Tien economische groepen (vooral buitenlandse) ontvingen van de Banco do Brasil sinds 2003 rond de 8 miljard real. Aracruz cellulose was één van hen. Voor de oogst van 2003/2004 incasseerde het 1.167.000.000 real; voor de oogst van 2004/2005 was de open hand van het bedrijf goed voor 455.000.000 real. Omdat leningen niet werden terug betaald, participeert de overheid nu voor 12,50 % in het bedrijf. Dit is een truck die in Brazilië al decennia

lang gebruikt wordt en die één van de oorzaken is dat de overheid steeds verder in de schulden wegzinkt.

- (2) Zie op www.wervel.be mijn eerdere flitsen over het conflict tussen twee landbouwmodellen en over de verpletterende dominantie van de agronegocio. Lees vooral 'Soja en oorlog' van 28 oktober 2005.
- (3) De commerciële balans van de agronegocio registreerde in februari 2006 voor 2,887 miljard dollar aan export; een groei van 3,8 % t.o.v. het voorbije jaar. Terwijl het sojacomplex met 3,2 % zakte, stegen vooral: tabak (22,4 %), papier en cellulose (18,3 %), leder (15 %) en koffie (14 %). Niet meteen voedsellandbouw dus. Het financierskapitaal, waar agronegocio en banken een onderdeel van zijn, doet het niet slecht. De banken maakten in 2005 gezamenlijk 36 % meer winst (nl. 28,3 miljard real) dan het jaar voordien, wat ook al een topjaar was. De rendabiliteit van de banksector is 22,65 %. M.a.w. investeer je in aandelen, dan verdien je voor elke 100 real 22,65 real. Anno 2000 was de gemiddelde rendabiliteit maar 11,49 %. De winst heeft vooral te maken met de explosieve groei van kredietverlening en met de hoge rentevoet. Terwijl ik dit schrijf, hoor ik vertwijfelde daklozen waanzinnig in de straten roepen. Zou je niet van minder waanzinnig worden? Een man is blind en roept urenlang iets onverstaanbaars, maar steeds dezelfde mantra, over een chuveiro (douche). Wie is er stekeblind voor de weldoende douche over de kapitaalkrachten? Deze arme, roepende man of de centrale bank en de regering die de rente in dit land op het hoogste niveau ter wereld houden? De blinde als de ziener.
- (4) Een eucalyptusboomje om aan te planten kan tot 30 liter per dag opzuigen. Een volwassen boom in een monocultuur tussen de 700 à 1000 liter, afhankelijk van de afstand tot elkaar. Een volwassen boom, die volledig vrij staat, kan tot 20.000 liter per dag opnemen. Hoe te verklaren? Eucalyptus komt oorspronkelijk uit Australische woestijngebieden. Vanuit de evolutie van miljoenen jaren verstaat hij de kunst om met een grote kracht het weinige water dat er is op te zuigen. Zet je dan zo'n uitzonderlijke boom in een (sub)tropisch gebied met veel water, dan krijg je heel andere resultaten. Terwijl een Eucalyptus in Australië 100 jaar nodig heeft om een bepaalde omvang te krijgen, dan kan hij in een vochtige omgeving dezelfde klus in 10 jaar klaren. Lees van dezelfde auteur 'Eucalyptus en Canada' in: "Brazilië: spiegel van Europa? Op zoek naar eigen spirituele bronnen." Dabar/Luyten, 2000. Of zie 'Irak, soja, Pinus en Eucalyptus' in: "Kruisende schepen in de nacht. Soja over de oceaan." Dabar/Heeswijk en Wervel/Brussel, 2005.
- (5) 'Satyagraha': 'de kracht van de waarheid'. Vandana Shiva eindigt in haar betoog voor polycultuur versus monocultuur met de 'Satyagraha van het zaad'. Zie: Wervel-forum 1, 'Patent op leven?', Wervel, 1996. De Indische boeren beroepen zich nu op Gandhi en de Satyagraha. Vanuit een diepe verontwaardiging, omdat hun zaden worden ontvreemd, vernietigen zij sinds eind jaren '90 ook de GGO-kantoeven van Monsanto. Hoe Gandhi tegenover deze werkwijze nù zou staan, is mij niet duidelijk.
- (6) Juist in de periode van de actie komt er een onderzoek naar buiten van Ibope (Instituto Brasileiro de Opinião Pública e Estatística (interviews op straat opgenomen, tussen 16 en 20 februari, bij 2002 personen in 142 steden): 'Wat vindt de doorsnee Braziliaan van de acties van MST?' 56 % vindt dat de acties negatief uitpakken, terwijl 32 % ze positief vinden; 13 % heeft geen mening. Dienen de invasies de democratie? 76 % antwoordt 'nee', 16 % 'ja' en 8 % heeft geen mening. In vergelijking met vorige onderzoeken blijkt dat de sympathie en de steun van de bevolking afkalft. Uiteraard gebruiken de agronegocio en de grootgrond bezitters zulke enquêtes om hun belang te ondersteunen. En misschien zijn de vragen door hen zelfs subtiel gestuurd. Van democratie in multinationals als Aracruz is er bij mijn weten geen sprake. De

democratische relatie met de samenleving is onbestaande. Lobbywerk in Washington DC, Brussel, Brasília zorgen voor aangepaste wetgeving en geldstromen richting Coca Cola, Aracruz, Monsanto, Chevrolet, Mercedes, etc.